

המדל בגפנים

"המדל בזיתים — בית שמאי אומרים: יגום, ובית הלל אומרים: ישרש; ומודים במחליק עד שיגום. איזה הוא המדל — אחד או שנים, המחליק — שלשה זה בצד זה"¹. המדל, זה שעוסק בעבודת הדילול, נזכר במשנה בש"ל ושה מקומות. במשנתנו: "המדל בזיתים" זאת אומרת בעצי זית. בפאה²: "המדל בגפנים, כשם שהוא מדל בתוך שלו כן הוא מדל בשל עניים וכו'". המשנה מדברת על "גפנים" סתם, והמפרשים חלוקים בדעתם אם מדובר בעצי גפנים, בזמורות או בענבים (באשכולות). ועוד בפאה³: "המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן נותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן, וכן באפונין; וכן בכרם. המדל נותן מן המשואר על מה ששייר, והמחליק מאחת יד, נותן מן המשואר על הכל". לא ברור באופן חד-משמעי, אם הסיפא מוסב רק על הרישא המדברת בבצלים ואפונים או גם על הכרם. רמב"ם בפירושו למשניות מפרש בפאה פרק ג' מ"ג: "והוא שיבצור ממנו וימכור ויניח הנשאר לדריכה... כשבצור הענבים מכל צדדי הכרם...". כלומר, שבצור מכל שטח הכרם רק ענבים נבחרים כדי למכור אותם בשוק או לאכול אותם בבית. בפרק ז' מ"ה הוא מפרש: "המדל, המדלדל... וענינו אם כרת האשכולות וזרקן (?)". ובשביעית פרק ד' מ"ד מפרש: "המדל בזיתים, הוא שיקצצם לעצים". על פירוש זה מעיר מלאכת שלמה בשם הר"ש שירלי"ו "שאינו נראין דברי הרמב"ם ז"ל".

ברטנורא מפרש בפאה פרק ג' מ"ג: "וכן בכרם. וכן המחליק בכרם דינו כמחליק בבצלים"; על זה מעיר כבר "משנה ראשונה": "והלשון אינו מיושב דה"ל למיתני וכן בענבים וכו'". בפרק ז' מ"ה מפרש ברטנורא: "המדל בגפנים. כשהגפנים תכופים זה אחר זה, עוקר מאותם שבינתים והאחרים מתוקנים בכך". "כן הוא מדל בשל עניים. אע"פ שיש בהם פאה או עוללות של עניים, כך מדל בשלהם כמו בשלו וכו'". ובשביעית פרק ד' מ"ד מפרש:

"המדל בזיתים. כשהזיתים מקורבים זה לזה יותר מדי, נוטל אחד ומניח ב' או נוטל ב' ומניח אחד כדי שיגדל ויתעבה וכו'".
למשנה פאה פרק ז' מ"ה:

לא יתקבל על דעת בעל מקצוע לעקור גפנים בזמן שיש עליהן פירות שטרם בצרו אותם. רש"י שהיה מומחה לכל מה שקשור בגידול הגפנים בכרם ובתעשיית היין⁴ הרגיש בקושי הזה, וכדי להתגבר עליו פירש את המשנה⁵ שמדובר בה אחרי גמר הבציר ועל הגפנים נשארו רק שאריות של פאה. אבל אין אנו מוצאים שהגפנים נחשבות בשל כך גפנים של העניים בניגוד לגפני בעל הבית. ואילו היה מדובר בגפנים שלמות שנעקרו, היה אפשר להניחם גם אחרי העקירה עד שהעניים יאספו את הענבים כפי שמ"ייעצים בענין דומה בירושלמי⁶. במיוחד שוללת את פירושן של רש"י ובר-טנורא העובדה, שכל הפרק השביעי של מסכת פאה עוסק רק בדיני שכחה, פרט ועוללות, ואת כל דיני פאה, כשהם מזכירים גם פאה, גמרו כבר בפרקים הקודמים.

למשנה שביעית פרק ד' מ"ד:

כשנוטעים כרם זית נהוג לשתול מראש את העצים צפופים מדי ולדלל אותם — דהיינו לעקור חלק מהם, עצים שאינם מתפתחים היטב — אחרי זמן מה, כדי להשתמש בהם כחומר הסקה רצוי. אין להעלות על הדעת, שיעקרו עצי זית — שעליהם אינם נושרים — בזמן שיש פירות על העץ. העונה לעקירת עצי גפנים, במידה שיש בה צורך לשם דילול הכרם, היא אחרי שנשרו העלים ולא נשארו כל פירות על הגפנים, וכמובן לפני שיצא שוב הסמדר, כפי שהסברתי קודם.

פירוש המשניות יתבהר, כשנשים לב לעובדה, שהמשנה משתמשת במונח "מדל" במוכנים שונים לפעולות שונות זו מזו במהותן, כפי שקורה גם במו"נחים אחרים. א. בעצי הזית המשנה מתכוונת לכריתת העצים, כשהאילנות עומדים צפופים מדי, פעולה שצפו מראש בעת שתילתם. בעצים שעקרו אין להשתמש אלא כחומר הסקה והם תוצרת לוואי רצויה בפעולת הדילול. ב. הדילול בגפנים או בכרם הנזכר במשנה הוא דילול בפירות. אם הגרגרים באשכול צפופים מדי מדללים אותם על ידי הוצאת גרגרים בודדים מן האש-כול, ועל ידי זה מתפתחים שאר הגרגרים יותר טוב. את הדילול עושים בזמן

שהענבים עודם ענבי בוסר. בכל זאת אין משליכים אותם אלא צורכים אותם בבית, ואם יש הרבה, מביאים אותם לשוק למכירה. לכך מתכוון רבי יהודה כשהוא מבחין ז': "המידל גותן [פאה] מן המשויר על מה ששייר; אמר רבי יהודה, במה דברים אמורים במידל לשוק, אבל במידל בתוך (= לתוך) ביתו גותן מן המשויר על הכל". ג. דילול זה שימש גם יסוד לפירושו של הרמב"ם למשנה פאה פרק ג' מ"ג. רק כשמשתמשים בגרגרי הענבים שהפיקו אותם על ידי הדילול מתעוררת השאלה של חיוב הפאה או פטור ממנה. בזמן דילול זה אפשר כבר להבחין באשכולות שלא יתפתחו כרגיל אלא ישארו אולי כעוללות, שאז יהיו שייכים לעניים⁸. עכשיו מתעוררת השאלה⁹, האם בעל הבית חייב להתחשב בזכויות העניים, שאינן קיימות עדיין, אבל עשויות להתהוות מאוחר יותר. בכך חולקים רבי יהודה ורבי מאיר.

- 1 שביעית פרק ד' מ"ד. 2 פרק ז' מ"ה. 3 פרק ג' מ"ג.
- 4 ראה א. א. ליפשיץ, כתבים א': רש"י; מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ו ע' כ"ן.
- 5 מועד קטן דף ד' ע"ב ד"ה המידל וד"ה בשל עניים.
- 6 פאה פ"ה ה"ג: רבי יהודה אומר, בין כך ובין כך מניחן על הגדר והעני בא ונוטל את שלו [בלקט].
- 7 תוספתא פאה א'.
- 8 השווה גם פאה פרק ז' מ"ח: "המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות וכו'".
- 9 פאה פרק ז' מ"ה.